

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Саглынская средняя общеобразовательная школа Овюрского кожууна»

«ПРИНЯТА»

на заседании
педагогического совета
Приказ №1 от «30» августа
2023 г.

«УТВЕРЖДАЮ»

Директор: Назытай О.М.
Приказ № 181 от «31»
августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Улусчу ужурлар»

1 класса

на 2023-2024 уч.год.

Руководитель: Кылын-оол Чойганмаа Гриновна

«Улусчу ужурлар». (Народная культура)

Кирилде кезээ.

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажил-чорудулгазының кол үндезинин тургузуп, ниити өөредилге системазында чаа угланыышкын, тускай эртем болуп, быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чаңчылдары, сагылга-езулалдары, ужурлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзүп орар салгалдың кижизидилгезиниң депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглаттынып турар эвес, а өг-бүле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Салып турар сорулгалары:

Өөредилге сорулгазы: тыва чоннуң уттундурган болаш уттундуруп бар чыдар чаңчылдарын, ёзулалдарын дедир эгидип, школачыларга өөредиири;

өөреникчилерниң мөзү-шынар болгаш бот-кижизидилгезинче угланган чоннуң чагыг суртаалдарын, езу-чаңчылдарын билиндирип өөредир.

Кижизидилге сорулгазы: улусчу педагогика болгаш ада-өгбелеривистиң чаагай чаңчылдарына даянып алгаш, келир уениң мөзү- бүдүштүг, хундулээчел салгалын хевирлеп кижизидер.

Сайзырал сорулгазы: өөреникчилерниң угаан-медерелин, чүве шингээдириин, бот-башкарлырын, чогаадыкчы чоруун, бот-туружун бедик чадаже көдүрери.

Шактарнын хуваалдазы.

1 класс – 33 шак

Демдек салбас, а чартык чылдап зачет хевиринге түннелди көргүзүг-шингээдилге хевиринге кылып, өөреникчинин демдээ кылдыр салып болур.

Ниити шактарнын санынче экскурсиялар, оюннар, мөөрейлер, ужуражылгалар, улусчу байырлалдар шактары база кирген.

Кичээлдер нургулайында оюн хевирлиг, практиктиг угланыышкынныг болур. Оларны аян-чорук, көргүзүг-шингээдилге, янзы-бүрү чогаадыкчы ужуражылгалар, аас-чогаал кичээлдери, бойдусче походтар, хайгараалдар кылдыр организаастап, хостуг чугаа хевиринге эртирип болур.

Экскурсия: төрөөн чериниң чараш-казын магададыр сорулга-биле арыгже, дагларже, хем кыдыынче селгүүстээри; тыва өгнү сонуургаттылары, чамдык улусчу ужурларны шингээттирери(суг бажы, ыдык ыяштар, чер-чурт дагыыры), төөгүлүг тураскаалдарны, черлерни эргири.

Ужуражылга: улуг хүндүткелдиг өгбе, тоолчу, ыраажы, чазаныкчы, артист, чурукчу болгаш өске-даа улус-биле ужуражыры.

Эртем харылзаазы: Төрөөн чугаа. Төөгү. Чугаа сайзырадылгазы. Улустуң аас-чогаалы. Күш-ажыл кичээли. Чурулга. Хөгжүм кичээли. Долгандыр туруп хүрээлел болгаш бойдус кичээли.

Программаны *1 класстың уругларына* угландыр тургускан.

Ук кичээлдерниң дээштии, ооң түннелдери тестилер болгаш анкеталардан база өөреникчилерниң чогаадыкчы ажилдарындан көстүп келир.

Түннелинде: Мөзү бүдүштүг, ёзулуг тыва кижини келир үениң салгалындан хевирлеп үндүрер деп төнчү сорулгалыг.

«Өг-бүле»

(1 класс, 33 шак)

Бирги чылдың кичээлдериниң үндезини өг-бүле, ажил-агый, төрөөн чер, төрөөн чурт дугайында эге билиглер болур. Төрөөн чурттуң чедимчелиг, сайзыраңгай байдалы,

Бир-ле дугаарында, найыралдыг, ажил-агыйжы өг-бүледен, ол ышкаш карак кызыл чогаадыкчы, тургузукчу чоруктан эгелээр деп идея мында салдынган: чедимчелиг чурттаар дизе, ону бодуң кызыл күш үндүрүп ажилдап тургаш чедип ал.

Бирги класска уруглар төрөөн сурунун, кожуунун, Тывазының ажил-агыйы, аал коданы, төрел харылзаалары-биле, ол ышкаш аңаа хамаарышкан чогаалдар-биле таныжар.

Элээн хөй үени номчулгаже, янзы-бүрү экскурсияларже, ужуражылгаларже чарыыры көрдүнгөн.

1 дугаар класстың өөрөдилге номун колдуунда башкы номчуп бээр. Видеоматериалды номчулга соонда көргүзөр болза таарымчалыг. Ырларны «дыңнаңар», «ырлажыңар» дээнин барымдаалап ажыглаар.

Допчузу
1 класс
Өг-бүлө

1. Кириилде кичээл. Ужур деп чүл?
2. Тыва чурту
3. Тывалар деп кымыл ол?

Бистиң өг-бүлөвис

4. Кады торээн кижилер
5. Хунчугеи. Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсаттыы.
6. Ада төрөли алдын, ие төрөли мөңгүн.
7. Кырган-ачазы биле кырган-авазын хундулээри.
8. Чоок торел улус.

Өг – чурттаар чер

9. Малчыннар өглери.
10. Өг ужурлары.
11. Өгнүң эт-севи.
12. Өг херекселдериниң ужурлары.
13. Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныы, аялгазы К. Бегзини..

Бистиң бажыңывыс

14. Бажың дугайында.
15. Бажың – кижилерниң кол эдилели.
16. Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгазы М. Нурсаттыы.

Аал дугайында

17. Аал коданы.
18. Аал ужурлары.
19. Шайывыс. Сөзү Ч. Кара-Кускении, аялгазы А. Тановтуу.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

20. Чурттуң кол ажыл-агыйы.
21. Дузааргакпай. Сөзү Н. Ооржактыы, аялгазы С. Бюрбээнии.
22. Инек дугайында. Назы-харын барымдаалап адаары.
23. Шилги бызаам.
24. Сарлык дугайында.
25. Сарлык оглу.
26. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.
27. Аът.
28. Кулунчугаи. Сөзү А. Допчааныы, аялгазы Д. Шактарныы.
29. Теве дугайында.
30. Шээр мал. Назы-хары, аттары.

Найырал дугайында

31. Найырал – үнелиг чүүл.
32. Сайзанап.
33. Ойнаал, эжим. Түңнел кичээл.

Бөлүктээшкин бүрүзүнүн уткалары.

Өг-бүлө

Тыва дугайында эге билиглер. Тывалар деп кымнарыл ол?
Ужур деп чүл? Кижиниң төрүттүнген чери. Аймак сөөк, ызыгуур деп чүл?

Бистиң өг-бүлөвис

Өг-бүлө деп чүл? Авазын, ачазын хүндүлээри. Угбаларын, дуңмаларын хүндүлээри. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлөжип адажырының ужурлары. Чоок төрөл улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрөлдерин хүндүлөп адаарының ужурлары. Кижиниң кырган-авазы болгаш кырган-ачазы. Оларга тускай хамаарылга.

Өг – чурттаар чер

Өг – чурттаар чер. Малчыннар өглери. Өгге тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. Өг дугайында тоолдардан үзүндү, шүлүктөр, тывызыктар, ырлар.

Тыва өгнү сонуургаттырары, эт-севин таныштырар, ужурларын өөредери.

Бистиң бажыңывыс

Бажың ажылы. Бажыңга мээң кылыр ажылдарым.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузары. Хүн бүрүде кылыр даштыкы ажылдар. Ада-иезинге дузалажып, күш-ажылга ынак болурунга кижизидери.

Аал дугайында

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажыл-агыйны канчаар кылыры. Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар. Аал коданын чүгө х үндүлээри.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

Тываларның амыдыралының дөзү чүл? Бистиң өг-бүлөвистиң мал-маганы.

Мал маганны уш бөлүккө чарары. Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы

Найырал дугайында

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил? Сайзанақтап ойнаары, ону чүгө үреп болбазыл. Салаалар-биле оюннар.

Бирги классты доосканының түңнелинде алган билиглери:

Тыва дугайында эге билиглер. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлөжип адажырының ужурлары. Чоок төрөл улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрөлдерин хүндүлөп адаарының ужурлары.

Тыва өгнүң эт-севин танып билип, ужурларын өөренип алыр.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузуп билир. Хүн бүрүде кылыр ажылдарга бодунуң үлүг-хуузун кириштирип билири.

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажыл-агыйны канчаар кылыры. Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар.

Мал маганны уш бөлүккө чарары. Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил?

Сайзанақтап ойнаары, ону чүгө үреп болбазыл. Салаалар-биле оюннар, тыва оюннарны(кажык, баг кагары, хурежири, ча адары, тывызыктажыры, кожамыкка чижери, сайзанақтаарын) ойнап билир болгаш Шагаа байырлалының дугайында эки билир болур.

Кол литература:

Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар.1-2 класстарга шенелделиг өөрөдилге-номчулга ному. Тываныңном үндүрер чери. Кызыл.2003

Ажыглаарыга сүмелеп турар литература:

1. Аксагалдай ашак. Кызыл, 1992.
2. Донгак В. Аът (шүлүк). Шын, 1990, февраль 10.
3. Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чоннуң бурунгу ужурлары. Кызыл. 1994.
4. Матпаадыр. Кызыл. 1991.
5. Салчак К.Б., Салчак Л.П. Тыва улусчу педагогиканың хөгжүлдеси. Кызыл, 1984.
6. Тыва улустуң тоолдары. Новосибирск. 1994.
7. Тыва оюннар.

Бирги класска кичээлдерниң планнаашкыны

№	Темазы	Шагы
Өг-бүле (3 шак)		
1	Кириилде кезээ.Ужур деп чүл?	1
2	Тыва чурту	1
3	Тывалар деп кымыл ол?	1
Бистиң өг-бүлевис.(5 шак)		
4	Кады торээн кижилер	1
5	Хунчугеш.Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсаттыы.	1
6	Ада төрели алдын, ие төрели мөңгүн.	1
7	Кырган-ачазы биле кырган-авазын хундулээри.	1
8	Чоок торел улус.	1
Өг – чурттаар чер.(5 шак)		
9	Малчыннар өглери.	1
10	Өг ужурлары.	1
11	Өгнүң эт-севи.	1
12	Өг херекселдериниң ужурлары.	1
13	Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныы, аялгазы К.Бегзинии.	1
Бистиң бажыңывыс (3 шак)		

14	<i>Бажың дугайында.</i>	1
15	<i>Бажың – кижилерниң кол эдилели.</i>	1
16	<i>Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгасы М. Нурсаттыы.</i>	1
Аал дугайында (3шак)		
17	<i>Аал коданы.</i>	1
18	<i>Аал ужурлары.</i>	1
19	<i>Шайывыс. Сөзү Ч.Кара-Күскениш, аялгасы А.Тановтуу.</i>	1
Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү (1шак)		
20	<i>Чурттуң кол ажыл-агыйы.</i>	1
21	<i>Дузааргакпай. СөзүН. Ооржактыы, аялгасы С.Бюрбээнии.</i>	1
22	<i>Инек дугайында.Назы-харын барымдаалап адаары.</i>	1
23	<i>Шилги бызаам.</i>	1
24	<i>Сарлык дугайында.</i>	1
25	<i>Сарлык оглу.</i>	1
26	<i>Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.</i>	1
27	<i>Аът.</i>	1
28	<i>Кулунчугаш. Сөзү А. Допчааныы, аялгасы Д. Шактарныы.</i>	1
29	<i>Теве дугайында.</i>	1
30	<i>Шээр мал. Назы-хары, аттары.</i>	1
Найырал дугайында (4 шак)		
31	<i>Найырал – үнелиг чүүл.</i>	1
32	<i>Сайзанап.</i>	1
33	<i>Ойнаал,эжим.Туннел кичээл</i>	1

